V.

Decaderea inrauririi grecesti. Noua inraurire sarbeasca.

Sperantele cele mari ale Patriarhului constantinopolitan de a pastra si mai departe teritoriul cucerit in astfel de imprejurari, foarte prielnice, dar trecatoare, nu se dovedira insa intemeiate.

Pe de o parte, Latinii incepura iarasi a se misca pentru ca sa iea in stapanire Tara-Romaneasca. Pana la sfarsitul vietii sale, catre 1380, Vlaicu-Voda si-a pastrat, - de si jura, intamplator, lui Ludovic-cel-Mare pe sfintii catolici Stefan, Ladislau si Emeric, - cei doi episcopi ortodocsi pe cate o "jumatate" de tara, dar n'a gonit nici pe cel catolic, sprijinit de rege. La 1383, dupa ce Banatul se gasise poate catva timp in mani unguresti, episcopul catolic Grigore se intitula, - ceia ce la el avea, de sigur, insemnatate, - "episcop de Severin, precum si al partilor de dincoace de munti", adeca a toata Tara-Romaneasca, de si facea o hirotonie in Campulung, in cuprinsul Cloasterului.

La aceasta data, Iachint, cel d'intaiu Mitropolit muntean, nu mai era in viata. Inca de la 1378, apare insa ca Mitropolit, nu Antim, caruia i se pastrase mostenirea, ci, nu stim prin ce influente, un Hariton, care dispare dupa 1381. Hariton va fi stat la Constantinopol, unde-l si intalnim, luand parte la soboare, dar mai ales la Athos, unde era intaiul egumen, protos, al obstii. La 1381 titlul de "Mitropolit", fara niciun fel de circumscriere, il are insa Antim insusi, care se intampina ultima oara la 1394 ca singur "Mitropolit", in marturia unui hrisov al lui Mircea, din 8 Ianuar.

Pe la 1389 Antim, bolnav, se facuse schimnic, dar, capatandu-si din nou puterea, i se ingadui de Patriarhie, la 15 Februar din acel an, sa iea din nou asupra-si pastoria terii, cas care e adus inainte intr'o discutie din veacul al XV-lea.

La 1381, nu stim cine era Domn muntean: de la 1386 insa stapania Mircea, fiul lui Radu si nepotul de fiu al lui Vlaicu. Stim sigur ca el dobandi, fara niciun razboiu, Severinul si ca un Ban se gasia intre boierii sai. Grigore, episcopul catolic, nu mai avu urmasi aici, dar de la 1389 pana in 1401 gasim in actele patriarhale un episcop al "Severinului", al "Ungrovlahiei de catre Severin", care sta la Constantinopol si iscaleste in josul tuturor hotararilor sinodale. La 1389-97 insa, Atanasie, "Mitropolit de Severin", se afla in tara si iscaleste ca martur intr'un act domnesc langa Antim. Fireste insa ca pierderea Banatului, indata dupa Mircea, incheie si rostul acestor Mitropoliti ai cuprinsului muntean.

O alta inraurire insa decat cea apuseana, latina, trebuia sa inlature, macar in parte, acea influenta greceasca pe care Patriarhia o credea puternic intemeiata la noi, odata ce Domnii Terii-Romanesti se indatorisera a primi numai pe Mitropolitii trimesi de la Constantinopol si odata ce Mitropoliile muntene fusesera introduse in randuiala ierarhica a Bisericii Rasaritului grecesc, Scaunele lor fiind puse in locul celor de Nicomedia si Amasia, aflatoare in teritoriile definitiv pierdute catre Turci, cari adusesera la legea lor chiar pe locuitorii acestor provincii.

Concurentul cel nou venia tot din Balcani. El era superior bizantinismului formalist si amortit, prin vioiul sau avant de credinta, prin marea sa ravna de munca, prin

setea de jertfa pentru legea crestina si prin dorinta sa nobila de a folosi omenirii cu raspandirea de lumina, ca si cu smerenia apostolica, cu saracia neintinata, cu popularitatea simpla a celor cari-l represintau. El gasia un sprijin si in faptul ca avea in apropiere radacini din care se putea hrani, pe cand bizantinismul nu putea sa afle niciun ajutor in vecinatatea vre unui neam care sa intrebuinteze limba greceasca. E vorba de spiritul calugaresc de carturarie din Athos, asa cum el se mladiaza intru catva si vine la noi prin "popa", adeca ieromonahul Nicodim, un sfant al muncii, al organisarii si binefacerilor culturale.

Era un Macedonean fara natie lamurita, nascut la Perlepe sau Prilep, in stapanirea sarbeasca, din mama sarboaica, dar din tata grec. De timpuriu merse sa-si faca ucenicia la Athos, vatra de veche cultura, care-si aprinse mai puternic lumina in acest veac al XIV-lea, cand Panselinos intemeiaza acolo o noua scoala de pictura, in sensul careia au lucrat si zugravii de la noi, mai tarziu cand Palamas petrece intre calugari, cand Imparatul Ioan Cantacuzino, un polemist bucuros de discutii filosofice privitoare la religie, isi cauta aici adapostul, dupa ultimele sale nenorociri politice, ca Ioasaf calugarul, si cand, in mijlocul razboaielor civile si straine, Athosul, incheind cu toti luptatorii invoieli deosebite, stiu sa se pastreze la o parte, in pasnica-i viata inchinata culturii economice, culturii artistice si, fireste, mai ales, culturii teologice propriu-zise.

Calugarii din Athos nu se tineau strans si exclusiv de niciuna din marile Biserici ambitioase care se certau pentru suprematia duhovniceasca in Peninsula Balcanica, ci ei erau bucurosi sa potoleasca, in folosul ortodoxiei, galcevile astfel starnite. Cand Isaia din Sfantul Munte lua asupra-si, in 1374-5, sa impace cu Bizantul Biserica patriarhala sarbeasca intemeiata de Imparatul Dusan, Nicodim se afla pe langa dansul, talmacind in folosul pacii bisericesti. Pe un astfel de om au trebuit sa caute a-l tinea pe langa dansii si noul stapanitor al Serbiei, cneazul Lazar, si, dupa moartea lui, pe campul de lupta de la Cosovo (1389), vaduva lui, Milita, si fiul ei, noul obladuitor al Sarbilor liberi, despotul Stefan, care, capatand acest titlu de la Constantinopol, in 1403, avea si bune legaturi bisericesti cu Patriarhul de acolo. Dar, cand, dupa marea infrangere a crestinilor de catre Sultanul Baiezid la Nicopol, Serbia fu amenintata si domnia lui Stefan se clatina, Nicodim trecu statornic in Tara-Romaneasca, pe care pana atunci o cercetase numai adese ori, - mai ales, neaparat, in acele parti "unguresti" ale Banatului de peste Olt, care corespundeau Serbiei sale.

Pe vremea cand traia inca Lazar cneazul si cand Tara-Romaneasca se afla tot supt stapanirea lui Vlaicu-Voda, Nicodim veni in partile Mehedintului si intemeie, cu hramul Sf. Antonie – Antonie fiind patronul schivnicilor; Antonie se numia si un patriarh constantinopolitan de atuncea -, o manastire chiar pe malul Dunarii, la Vodita, aproape de Varciorova de astazi, intr'un loc de unde se vad mai bine muntii malului sarbesc decat partile oltenesti vecine. Zidirea a fost facuta, fireste, in stilul pe care-l obisnuiau pe atunci Athonitii ca si Sarbii, in acela care deosebeste si biserica patriarhala din Pee, dar in proportii foarte modeste si cu un material inferior, bolovani din garla apropiata, amestecati cu caramida destul de tare. Astazi, intr'un colt napadit de copaci, supt un delulet, nu se mai vede din biserica Sf. Antonie si din chiliile calugaresti care o incunjurau pe vremuri, decat, pe langa urme de temelie, un morman de pietre si moluz.
D. Stefulescu, care a vazut ruinele cu catva timp inainte, a putut lua urmatoarele masuri: 19 ½ metri lungime, 8 metri latime; el a constatat si forma de cruce cu abside la strane a

cladirii. Cercetari mai noua au scos la iveala o cladire mai mica supt cea de de-asupra si in ea oasele unui om, de sigur un luptator, cu capul ranit.

Avem, fara data insa, actul de intemeiare al Voditei, dat de Vlaicu-Voda inca, “bine-credinciosul Voevod Vladislav, cu mila lui Dumnezeu Domn a toata Ungrovlahia”. Cum se vede, in titlul Domnului nu se pomeneste nici ducatul Fagarasului, nici Bania Severinului, ceia ce ar face sa se creada ca documentul e mai vechiu decat anul 1369, cand s’au adaus aceste stapaniri noua. E vechiul pamant al Domniei, dar faptul ca Vladislav poate darui Olteniei sale locuri oltene, “unguresti”, ca Jidovstita, ca locul de la Costeni pana la Topolnita, “malul dunarean de la podina Oreahovei pana la podul din sus de Rusava” si “Vodita cea mare, pe amandoua laturile”, pe langa alte pamanturi, arata ca el era stapan aici, si pune astfel acest act ctitoresc dupa incheierea razboiului pentru Vidin, deci de la 1369 inainte, cand si prin asemenea cladiri bisericesti Vlaicu cauta sa-si intareasca dreptul domnesc si legea ortodoxa in pamanturile din nou cucerite de el si recunoscute de rege.

Pentru intaia oara, un Domn muntean daruia unei manastiri zidite din piatra, supuse unui egumen canonic si avand o adevarata avere, mosii si venituri. E interesant sa ne oprim o clipa asupra lor.Vodita capata sate in deplina stapanire, cu absoluta imunitate, ca si satele care se dadeau in Serbia manastirilor de acolo de catre stapanitorii terii; satul Jidovstita nu va da, astfel, fiind “slobod”, nici “dari”, nici “lucru domnesc”, robota pentru Domn, nici nu va indeplini indatoririle de oaste. In aceleasi conditii se vor fi aflat si cele zece sate sarbesti pe care cneazul Lazar le dete, inca de la inceput, ctitoriilor “popei Nicodim”pe pamantul “unguresc” ajuns acum in mana Romanilor. In alte parti i se da manastirii numai dijma de grane pe care obisnuia s’o ridice Domnul: “cablele”, cablaritul, numit asa dupa masura de grau, care se zice in Ardeal, de Sasi: Kubel, sau o parte din pestele domnesc prins in Dunare. Cand va fi hramul Sf. Antonie, egumenul Voditei va primi o mie de perperi in bani, pentru ospatul indatinat, precum si pentru alte cheltuieli ale calugarilor. Pe langa aceasta, de la Domnie se vor trimete 300 de perperi spre a se imparti saracilor si, in acelasi timp, tot pentru acest scop, douasprezece burdufuri de branza, douasprezece casuri, tot atatea parechi de haine si de incaltaminte, ba chiar si atatea paturi, pe langa o maja de ceara, in vederea lumanarilor. Vlaicu-Voda inzestrase Vodita si cu odoare si odajdii, de matasa si “camha”.

Ca viata calugareasca, Vodita cuprindea calugari cari n’aveau decat grija rugaciunilor, calugari prosti, cum s’a zis mai pe urma, si calugari cu stiinta de carte sau cu mestesug de arta. Nicodim insusi era un caligraf ales si un bun cunoscator al limbii literare slavone; se pastra astfel in Museul din Bucuresti Evanghelia pe care a scris-o el in anul de la Facerea Lumii 6913, deci sau in toamna anului 1403 sau in lunile pana la Septembre ale anului urmator. Are o frumoasa scrisoare sigura, dar lipsita de orice podoabe. Daca legatura in argint lucrat e din aceiasi vreme insa, nu se poate hotari.

Mitropolitul Severinului n’avea niciun drept de amestec, si nici Domnul ctitor. Nicodim era monarhul chinoviei sale de harnice albine manastiresti, care tineau sa castige pentru cultura superioara o tara intreaga ce nu fusese inca atinsa de dansa. Dupa moartea lui, fratii aveau sa aleaga in libertate deplina un nou egumen. Un act din 1394, care a mai fost citat, ne ajuta sa stim ca, inainte de sfarsitul zilelor lui Nicodim, cand acesta se stramuta in noua zidire, de care va fi vorba acum, calugarii din Vodita, cari alcatuiau o

obste deosebita, aveau alt egumen, pe Vladislav, care-si luase poate acest nume duhovnicesc in cinstea Domnului intemeietor.

Legenda, auzita de multi in deosebite timpuri si, la urma, pusa si in scris, stie sa povesteasca in ce chip minunatul parinte Nicodim, pe care-l canta si unele cantece ale Sarbilor, dupa ce a trecut Dunarea pe vesmantul lui aspru asternut peste valurile razvratite, a cutreierat partile de spre munte ale Tinutului oltean, cautand locul cu caderi de apa despre care era instiintat in chip minunat ca trebuie sa cuprinda o noua zidire bisericeasca a lui. Un ciobanel care-si cata porcii prin paduri il indrepta la dealul rasarit din codru care-si iea numele de la paraul Tismanei, ale carui ape tisnesc din stanca si se izbesc, cazand din treapta in treapta, de ascutisurile pietrei zdrumecate. Aici facu el, si tot cu banii domnesti, ai lui Vlaicu, dar, pe urma, si ai lui Radu, fiul celui d’intaiu ctitor, ai lui si ai sotiei lui din Bizant, Doamna Calinichia, si in sfarsit ai lui Dan, fiul acestora, manastirea, mult mai bine asezata si mai trainic intruchipata, a Tismanei.

O facu in stilul Voditei, dar cu trei turnuri, si cu mai multe abside; infatisarea ei de astazi nu poate sa dea, dupa atatea reparatii, dintre care cea din urma, pe vremea lui Voda Bibescu, a fost o adevarata prefacere in stil comun apusean, nici macar o ideie apropiata de ce a fost zidirea lui Nicodim; doar proportiile sa fi ramas intru catva aceleasi. S’a pastrat undeva prin atenanse simplul cadru de la inceput al usii de intrare. De alminterea, inca din 1542, cand Radu Paisie o zidi din nou, in forma, apropiata de cea moldoveneasca, prin care se deosebesc zidirile muntene din aceasta epoca, ea nu mai avea decat in liniile generale constructia primitiva. Felonul ce se arata nu e, de sigur, acela care ar fi avut darul minunat de a feri pe sfant de atingerea flacarilor atunci cand Craiul din Buda i-ar fi cerut aceasta, si pot fi indoieli si cu privire la grosolana cruce de plumb cu numele Mantuitorului si al celor patru evanghelisti, despre care se spune ca Nicodim ar fi purtat-o la gat pe vremea cand era de ajuns sa atinga cineva piciorul lui pentru ca din mort de foame sa se trezeasca intremat si satul.

La 1385, supt Dan-Voda, Tismana era gata, si i se dadea cel d’intaiu privilegiu, care fu intarit, peste ceva mai putin decat doi ani de zile, de catre noul Domn al Terii-Romanesti, Mircea, care ramase ocrotitorul manastirii, dandu-i la 1406, cand merse in Banat la intalnirea cu Craiul Sigismund, privilegiu de imunitate pentru pescuit si intrebuintarea izlazului. Dan recunoaste ca intaiu ctitor, nu pe Vlaicu, ci pe tatal sau, Radu, care, in zilele Domniei sale nesigure si, oricum, tulburate, nu putuse ispravi, incheindu-i-se inainte de vreme viata, marea si frumoasa cladire, fara pareche inca in terile noastre. De la ctitorii sai acestia, Tismana avea, ca si Vodita, sate, livezile de nuci ale Dabacestilor, rudele Doamnei Clara, cele 400 de “cable” dintr’un intreg judet de munte, disparut pe urma, al Jalesului, grau ce era sa se trimeata de-a dreptul egumenului, fara sa mai ceara “cablarul” deslegare de la Domnie; apoi, iarasi, in ziua hramului, daca nu bani, frumosii perperi “rosii” de aur, ca dincolo, macar burdufurile de branza, casurile, paturile, “postavurile de vesminte” si “postavurile de incaltaminte”, - insa, cu mai putina darnicie, in vremi mai grele: cate zece, nu douasprezece; in sfarsit, si ceara de lumanari, si chiar miere. Mai tarziu, cel de-al doilea Dan, din veacul al XV-lea, adause o suma de sate noua si, pe langa ele, pentru intaiasi data in ceia ce priveste aceasta manastire, Tigani, Atigani, cum se zicea pe atunci acestor robi de curand luati de la Tatari, - in patruzeci de salase.

Nicodim trai pana in 1406, cand se stanse de batranete, a doua zi de Craciun, in Tismana chiar, de unde obisnuia sa trimeata intrebari duhovnicesti, de naiva filosofie talcuitoare a Scripturii, acelui mai mare decat dansul care infatisa in Tarnova Bulgariei, pana la caderea acesteia supt Turci, acelasi curent de inoire a ortodoxiei prin munca literara si artistica, Patriarhul Eftimie. El lasa o suma de ucenici carturari, cari erau in stare sa duca mai departe opera sa.

Unul dintre dansii, Agafton, fu ales egumen in locul invatatorului sau, si pe numele lui sant date privilegii pentru Tismana, de catre Mircea insusi, sau, dupa el, cand Banatul ajunse in stapanirea Ungurilor, de catre Imparatul Sigismund, ca rege al Ungariei – de trei ori el intareste averea Tismenei si Voditei; altele: de la Dan al II-lea, care capatase inapoi, de la acelasi Imparat, al carui capitan viteaz la Dunare era, posesiunea partilor oltene (1421), apoi in 1429, fiind acum lupta si nesiguranta in tara, iarasi de la Sigismund, in 1430 de la Dan, in 1439 de la Vlad Dracul, ca Domni ai Banatului, in 1444 de la Ioan Hunyadi, ca guvernator de fapt al regatului unguresc, pomenesc de la un timp pe un al treilea egumen, popa Gherasim.

Dar Nicodim mai lasase un ucenic in stare sa carmuiasca manastiri, ba chiar sa le faca din nou. Cand Mircea se arata aplecat sa cladeasca si el un lacas de inchinare pentru calugari, inca inainte de moartea lui Nicodim, la 1388, el puse pe Gavriil in fruntea soborului de la manastirea Calimanesti, care se uni apoi cu cealalta ctitorie a lui din acelasi an, Cozia, cea cu sapaturi sarbesti la ferestre si cu frumoasa pictura in cadre mici pe fond albastru in pronaos. La Cotmeana, dincolo de Olt, pe plaiurile argesene, cu paretii ei simpli stropiti cu nasturi de smalt verde, - cele trei manastiri paziau si vadul Oltului, si drumul catre cetatea de Scaun a terii, si erau puternice si folositoare cetati, ca si Vodita, care stapania la Portile-de-fier, si Tismana, care atinea calea la pasul gorjean al muntelui -, popa Sofronie capata aceiasi situatie stapanitoare ca si Gavriil dincolo de apa. Si manastirile acestea aveau sate “slobode”, vin, livezi, venituri domnesti, daruri la hram si salasuri de Tigani. Cercetarile recente ne ajuta sa stim cum au fost ele la inceput, inainte de prefacerea lor supt Constantin-Voda Brancoveanu, tarziu, la sfarsitul veacului al XVII-lea.

Nu stim precis in ce imprejurari au fost cladite manastirile din Snagov, din Strugalea, din Tanganul, mai tarziu, - dar banuim o origine asemanatoare. Inca de la sfarsitul veacului al XIV-lea insa, ucenici de-ai lui Nicodim patrunsesera si in acea Moldova noua, unde ei nu puteau sa afle, ca in Tara-Romaneasca, impotrivirea tacuta, intriga statornica si dibace a ierarhiei grecesti. Intr’o margene de padure supt Carpati, unul din ei, al carui nume nu ni-a ramas pastrat cu siguranta, a zidit astfel, supt Petru-Voda, contemporanul lui Mircea Munteanul, pe la 1390, o manastire de carturari, care s’a numit, dupa o cetate aparatoare, - si aceasta dupa un parau din apropiere, - Manastirea Neamtului. De aici curentul sarbesc se intinse spre apa Bistritei si de la dansa s’a numit manastirea Bistrita, intemeiata, peste cativa ani numai, de noul Domn al impaciuirii si obladuirii pasnice, Alexandru-cel-Bun. In sfarsit, pe Siretiu, in susul apei, manastirea Sf. Nicolae din Poiana, langa Pobrata de mai tarziu, e de aceiasi provenienta.

Nefiind o Biserica organisata in Moldova, afara de episcopia, asa de indepartata, a Cetatii-Albe, astfel de egumeni indepliniau in chip firesc si functiile de sfintire si hirotonire. Erau Vladici ca si “pseudo-episcopii” de manastire din veacul al XIII-lea. In imprejurari necunoscute, unul din ei, Iosif, pare a fi purtat titlul de Cetatea-Alba, fara a fi

insa episcop efectiv acolo. Era Moldovean, de un neam cu Petru-Voda, cu Roman si Stefan-Voda, cu Alexandru-cel-Bun, fiul lui Roman, cu toata aceasta dinastie noua de “fii ai Musatei”, care, din partea ei, se zicea si Margareta si ocrotia pe episcopul de Siretiu – la 1402 insa acesta, Ioan, statea la Sandomir, in fundul Poloniei – si pe Dominicanii de la bisericile Maicii Domnului si Sf. Ioan Botezatorul din Siretiu.

Iosif, care mai avea, pe la 1400, un concurent, pe Meleletie, din vre-o manastire de acestea noua, trebuia sa ravneasca a fi capetenia metropolitana a unei noua Biserici moldovenesti organisate canonic. Ca “episcop sarbesc” insa, el trebui sa duca o lupta indelungata si grea cu ierarhia greceasca si bizantina, care, supt influentul Imparat Manuil, se gatia de atac impotriva acestor incalcari ale limbii slavone si ale curentului calugaresc al Sarbilor.